

В.В. Жупанин,
БАТ “Державний експортно-імпорتنний банк України”, м. Київ

ДОВІРЧЕ УПРАВЛІННЯ КОШТАМИ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМОК ЗАЛУЧЕННЯ КОШТІВ НАСЕЛЕННЯ

У статті приділено значну увагу ролі довірчого управління коштами населення як джерела ресурсів банків України, вивчено досвід розвинених країн з надання таких послуг, визначено основні тенденції та наведено думку автора щодо факторів їх виникнення. Автором окремо визначено передумови активізації розвитку послуг з довірчого управління в Україні.

Ключові слова: заощадження населення, довірче управління, траст, інвестиції, управління активами.

Постановка проблеми. Для збереження темпів економічного зростання Україна потребує значних фінансових ресурсів. Тому механізми залучення вільних коштів населення є надзвичайно актуальними на сьогоднішній день. Крім того, послуги для фізичних осіб українських банків не дають значного вибору механізмів для вкладення коштів.

Депозити, вклади в банківських металах та інші банківські продукти не здатні забезпечити високу дохідність, аналогічну цінним паперам підприємств, паям інвестиційних фондів. Тому на сьогоднішній день назріла необхідність акумулювання вільних коштів фізичних осіб шляхом впровадження якісно нових банківських послуг, які б забезпечили значний рівень дохідності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми залучення заощаджень населення досліджувалися в теоретичних та практичних розробках провідних вчених-економістів як України, так і світу. Так, проблема формування ресурсів за рахунок таких коштів та вивчення впливу їх на економічний розвиток аналізувалися в роботах таких відомих зарубіжних вчених, як Е. Гілл, Дж. Хікс, Х. Хокман, О.А. Дімова та інших. Але дослідження не завжди можливо адаптувати до сучасного стану фінансового ринку України. У нашій країні ними займалися такі провідні вчені, як О.З. Ватаманюк, А.М. Мороз, В.В. Корнєєв, А.А. Афанасьєв, М.І. Савлук, В.В. Рисін, Ю.А. Смоляр, Гончаренко В.В. та інші. У їхніх роботах ґрунтовно розглянуто основні питання діяльності небанківських фінансових установ, досліджено сучасні методи залучення вільних коштів населення. Але наявні наукові праці не дають конкретних відповідей на питання шляхів прискорення залучення заощаджень населення в економіку України через надання послуг з довірчого управління.

Мета дослідження – розгляд досвіду надання послуг населенню з довірчого управління розвинених країн, вивчення нинішнього стану

діяльності таких послуг у Росії та пропозиція нових ідей щодо прискорення їх розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливих засобів збільшення заощаджень населення, що акумулюються банками, є надання останніми різноманітних додаткових послуг, що мають попит у приватних осіб. Здебільшого ці послуги мають трастовий характер та поділяються на чотири групи:

- розпорядження майном клієнтів за заповітом (заповідальний траст);
- управління майном, грошовими коштами та фінансовими активами відповідно до угоди (прижиттєвий траст);
- опікунство та забезпечення зберігання майна, грошових коштів або фінансових активів;
- агентські послуги.

У зарубіжній практиці під трастовими операціями мають на увазі операції банків або фінансових інститутів з управління майном і виконання інших послуг з доручення і на користь клієнтів на правах їх довірених осіб.

У вітчизняній літературі траст характеризується як особлива форма розпорядження власністю, що визначає права на майно, яке передається в трастове управління, на розподіл прибутку, отриманого в результаті цього управління, і є відносинами між засновником траста, довірчим власником (розпорядником) і бенефіціаром.

Суть довірчих операцій полягає в передачі клієнтами банкам свого майна (без передачі права власності) для подальшого інвестування цих коштів від імені їх власників і за їх дорученням на різних ринках з метою отримання прибутку, з якого банки отримують певну плату у вигляді комісії.

Банки почали займатися довірчими (трастовими, фідучіарними) операціями у XIX столітті переважно в США, Великобританії та Німеччині. Але найбільшого розповсюдження ці операції набули лише після Другої світової війни, в кінці 40-х – на початку 50-х років XX століття [4, с. 5].

Так, американський “Чейз Манхеттен Бенк” у 70-х роках XX ст. зіштовхнувся із зниженням дохідності кредитування крупних компаній внаслідок загострення конкуренції на даному ринку. Одним із напрямків збільшення доходів стало активне надання приватних (персональних) послуг, що надавали трастові послуги та послуги по довірчому зберіганню, консультації з питань інвестицій для багатих осіб [6, с. 382].

Найбільш поширені трастові операції у США, де ними займаються 4,6 тис. фінансових установ, переважна більшість яких – комерційні банки.

Сьогодні трастовими операціями в США займається понад 4 000 банків. Для деяких банків цей напрям є одним з основних. Зазвичай комерційні банки прагнуть проводити трастові операції в районах ділової активності і найбільшої концентрації населення. Не менше 20 % всіх траст-активів США припадає на першу десятку банків Нью-Йорка.

Довірчі операції в США є основною сферою діяльності посередників інвестиційного типу. Трастові відділи комерційних банків і фонди колективних вкладень на ринку довірчого управління є конкурентами. Інтенсивність розвитку довірчих операцій в банківському і “колективному” сегментах можна визначити за динамікою активів в управлінні

У США практично протягом періоду з 1980 по 2002 р. активи в управлінні банківських траст-відділів та взаємних фондів стабільно зростали. Якщо до 1990 р. темпи приросту їх активів практично співпадали, то надалі взаємні фонди “крокували семимильними кроками”: за період з 1990 по 1995 рік приріст склав 285 процентних пунктів, за наступні п’ять років (1995-2000 рр.) – 89,4 процентних пунктів. (Взаємні фонди – в США, інвестиційні трасти вкладень в цінні папери – в Японії, інвестиційні фонди – в Україні). Незважаючи на те, що останніми роками темпи приросту були негативними (внаслідок нестабільної ситуації на світових фінансових ринках), “досягнення” взаємних фондів вражають: активи в управлінні за 20 років (1980-2000 рр.) зросли в 71,5 разу. Темпи приросту активів банківських трастів були значно скромніші, ніж у взаємних фондів: за 1990-1995 рр. збільшення на 48,5 процентних пунктів, за 1995-2000 рр. – на 37,8 процентних пунктів. В цілому статистичні дані свідчать, що останнім часом діяльність траст-відділів банків переживає не найкращі часи, але, на нашу думку, такий доволі консервативний підхід до розміщення вільних коштів ще має усі шанси знову стати провідним інструментом для інвесторів.

В Японії активи в управлінні трастових відділів банків впродовж аналогічного періоду значно перевищували величину активів інвестиційних трастів, що свідчить про провідну роль комерційних банків на японському ринку довірчого управління.

Основна частка світового ринку послуг “Private banking” (управління статками забезпечених клієнтів) належить Європі і Північній Америці і за загальною величиною активів (60 % в сукупності), і за кількістю інвесторів (5,1 млн. чол.). Проте, на відміну від галузі колективних вкладень, де домінують американські фінансові інститути, тут провідні позиції у європейських країнах (30,2 % проти 29,5 %). Внесок інших регіонів значно скромніший.

Світовий ринок управління капіталами інвесторів на початку 2004 р. оцінювався в 28,8 трлн. дол. і акумулював активи 7,7 млн. чоловік. По прогнозам експертів, до кінця 2008 р. він досягне цифри в 40,7 трлн. дол.

Щодо фінансових можливостей забезпечених клієнтів, то цифри свідчать: вони мають активи в управлінні в розмірі від 1 до 5 млн. дол. (близько 90 % від загальної кількості інвесторів в світі), а 1 % володіє активами на суму від 30 млн. дол.

Галузь “Private banking” в останнє десятиріччя розвивається відносно стабільно: зростає кількість фінансових інститутів, збільшуються активи в управлінні, покращується якість послуг, підвищується їх різноманітність. Проте перші два роки XXI ст. принесли ряд потрясінь, які були зумовлені

певними чинниками. Затяжний бум на американському ринку цінних паперів змінився подальшим падінням, інші світові фінансові ринки також відрізнялися нестабільністю. Все це привело до падіння прибутковості вкладень і прямих втрат; мало місце банкрутство ряду крупних корпорацій, які зарекомендували себе перед інвесторами, та ін. Водночас перспективи розвитку галузі досить обнадійливі.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що в розглянутих країнах (США, країни ЄС) еволюція сектора управління активами має свої характерні риси і особливості, але разом з тим для них характерний спільний вектор розвитку.

Цікаво, що активний розвиток траста в Росії пов'язаний в першу чергу з падінням прибутковості на фінансовому ринку, де його учасники зіткнулися з необхідністю формування інвестиційних портфелів кваліфікованими менеджерами.

У Росії комерційні банки надають трастові послуги за допомогою створення загальних фондів банківського управління (ЗФБУ).

Винагорода, що отримується банком за управління коштами довірителя, безпосередньо залежить від результатів проведення фінансових операцій: за умовами трастової угоди його величина встановлюється як відсоток від величини отриманого доходу. Отже, банк зацікавлений в найбільш оптимальній диверсифікації трастового портфеля. Аналіз, здійснюваний за багатьма критеріями, постійне відстеження ситуацій на валютному фондовому ринку і ринку короткострокових кредитних ресурсів, внесення змін і доповнень до існуючих прогнозів, дозволяє уникнути необґрунтованих ризиків фінансових вкладень і таким чином збільшувати доходи клієнтів [3, с. 37].

Варто додати ще, що для управління ЗФБУ банк повинен бути віднесений Банком Росії до першої категорії, тобто до банків без ознак фінансових ускладнень. Кошти ЗФБУ знаходяться на рахунках Банку Росії – це додаткова гарантія їх збереження. ЗФБУ не знаходиться на балансі банку, відповідно банк не відповідає по своїх зобов'язаннях із коштів фонду, навіть якщо він виявиться неплатоспроможним або буде визнаний банкрутом. Операції із коштами, вкладеними в ЗФБУ, здійснюються у суворій відповідності з прийнятою банком інвестиційною декларацією. Інвестиційна декларація повинна містити інформацію про частку кожного виду майна, про частку кожного виду цінних паперів (акцій, облігацій, векселів та ін.), що входять до портфеля ЗФБУ [7, с. 8].

У своєму розвитку ЗФБУ пройшли 2 етапи: до серпневої кризи 1998 р. і після неї. Російська економіка, що не зміцніла, отримавши сильний удар від дії ринкових інструментів, не потребувала інструментів колективного інвестування на ринку цінних паперів. Внаслідок нестабільної економіки (кризи в серпні-вересні 1998 р.) на початку 1999 р. значно скоротилася сума активів, що знаходилася в управлінні (з 5 322 773 тис. руб. у 1998 р. до 4 575 987 тис. руб. у 1999 р.).

Тому діяльність ОФБУ виявилася тимчасово непотрібною. Спад на ринку продовжувався майже 2 роки, а в 2000 р. ринок почав поступово відновлюватися. При цьому перший сплеск “нової хвилі” становлення ОФБУ відбувся тільки в 2003 р., коли банки, відновивши сили і відчувши масовий попит на довірче управління активами, знову звернули увагу на ринок колективних інвестицій [2, с. 55].

Так, на кінець третього кварталу 2007 року вартість чистих активів ЗФБУ склала 20,5 млрд. руб. Це свідчить про довіру вкладників до банків та до довірчого управління в цілому. Слід зазначити, що на цей час кількість вкладників складала 32 977 осіб.

У практиці українських банків, на жаль, трастові операції трапляються не дуже часто, що, безперечно, пов'язано з недостатнім розвитком ринку цінних паперів у нашій державі. Іншою важливою причиною, що стримує розвиток цих операцій, є їх законодавча неврегульованість.

Відповідно до ч. 2 статті 1030 ЦКУ грошові кошти не можуть бути предметом договору управління майном, крім випадків, коли право здійснювати управління грошовими коштами встановлено законом. У цій нормі йдеться про заборону укладення договорів з приводу управління грошовими коштами як самостійного предмета договору управління майном. Отже, договір управління майном, згідно з яким грошові кошти є не як самостійний предмет цього договору, а у складі іншого майна (наприклад, єдиного майнового комплексу), є цілком законним.

Щодо використання грошових коштів як самостійного предмета договору управління, то на рівні закону право здійснювати управління грошовими коштами дозволено банкам. Відповідно до ч. 4 статті 47 Закону України “Про банки і банківську діяльність” від 7 грудня 2000 року, у разі отримання письмового дозволу Національного банку України банки мають право здійснювати довірче управління коштами за договорами з юридичними та фізичними особами [5, с. 6].

Саме через те, що в Україні недосконале законодавство та слабка ініціатива керівництва комерційних банків, кошти за трастовими операціями банків поки що характеризуються незначними сумами та питомою вагою в грошовій масі. Так, абсолютна сума коштів за трастовими операціями фізичних осіб незначна, її питома вага у структурі грошової маси протягом 1998-2001 рр. підтримувалася на рівні 0,19 %, а в 2002 році знизилася до 0,11 %. Питома вага трастових операцій у заощадженнях за вказаний період не перевищувала 1 % і мала стійку тенденцію до зниження. Щоправда, з 2003 року НБУ припинив розрахунок показника коштів за трастовими операціями банків із фізичними особами, тому неможливо визначити динаміку даного показника за останні роки. Однак, на нашу думку, загострення конкуренції у банківському секторі України та прихід провідних іноземних банківських груп змусять банки запропонувати населенню, доходи якого щороку зростають, більш конкурентні та привабливі з точки зору

дохідності послуги з довірчого управління, що дозволить залучити до економіки додаткові ресурси.

Висновки. Виникнення у світовій банківській практиці трастових операцій як різновиду комісійно-посередницьких послуг, що надаються комерційними банками своїм клієнтам, і їх швидкий розвиток зумовлені цілим рядом об'єктивних причин.

По-перше, це проблема банківської ліквідності і зниження прибутковості традиційних видів позикових банківських операцій, а також прагнення банків забезпечити виконання одного з ключових завдань – підвищення прибутковості операцій при збереженні сприятливого рівня ліквідності. По-друге, зацікавленість банківської клієнтури (як юридичних, так і фізичних осіб), що зростає, в отриманні ширшого набору послуг від банку.

Крім того, розвиток трастових операцій став можливим в умовах накопичення статків як окремими особами, так і різними компаніями. Внаслідок цього виникає необхідність правильно і вигідно розпоряджатися такими видами багатства (грошові кошти, акції, облігації, предмети мистецтва, дорогоцінні метали та ін.) і передавати їх до тих установ, які можуть здійснювати управління ними. Підвищення рівня доходів та фінансова грамотність сприяють розвитку трастових послуг.

Довірчі операції відкривають дорогу до зростання добробуту практично кожному. Світовий досвід свідчить, що в приватних осіб не так багато можливостей зберегти і примножити зароблені нелегкою працею заощадження. При цьому практично всі способи для цього знаходяться у сфері фондового ринку. Це дає підстави вважати, що із зростанням добробуту незмінно збільшиться попит на довірче управління активами, що й надалі буде недорогим і ефективним способом накопичення і створення капіталу.

Список літератури

1. Бюлетень НБУ [Текст]. – 2007. – № 11. – С. 64-65.
2. Гильманов М. ОФБУ: Все только начинается [Текст] / М. Гильманов // Рынок ценных бумаг. – 2007. – № 019. – С. 54-56.
3. Назарова Н.П. Траст: правовые основы и практика реализации в США и России [Текст] / Н. П. Назарова // Банковское дело. – 1997. – № 5. – С. 36-41.
4. Плотников О. Банки виживуть, але не всі [Текст] / О. Плотников // Галицькі контракти. – 1998. – № 49. – С. 5.
5. Різник В. Особливості правового регулювання довірчого управління грошовими коштами у сфері банківської діяльності [Текст] / В. Різник // Фінансовий ринок України. – 2004. – № 4(6). – С. 6-9.
6. Рокфеллер Д. Банкір у ХХ столітті [Текст] / Д. Рокфеллер. – М. : Міжнародні відносини, 2003. – 564 с.
7. Шевчук Д. Общие фонды банковского управления и фондовый рынок [Текст] / Д. Шевчук // Финансовая газета. – 2007. – № 39. – С. 8-12.
8. Якушев Е. Негосударственные пенсионные фонды – институциональные инвесторы [Текст] / Е. Якушев // Рынок ценных бумаг. – 2000. – № 17. – С. 23-25.
9. Private banking: Thought starter [Text]. – Evalueserve Research. – 2002. – P. 6.

10. Statistical Yearbook of Japan [Text]. – 2004, Table 14-3A. – P. 14-32.

Summary

In the article it has been spared considerable attention to role of trusting management as a Ukrainian's banks funds source, has been studied experience of giving such services in developed countries, has been determined the main tendencies and suggested author's mind about their reasons. Separately author determined pre-conditions for energization of development services for the trusting management in Ukraine,

Отримано 02.07.2008

Жупанін В.В. Довірче управління коштами фізичних осіб як перспективний напрямок залучення коштів населення / В.В. Жупанін // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. - Суми: УАБС НБУ, 2008. - Вип. 23. - С. 176-182.